

DOI 10.17234/SocEkol.32.3.3
UDK 316.346.32-053.6:334.722.24(497.523 Vidovec)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 28. 03. 2023.
Prihvaćeno: 07. 06. 2023.

ULOGE, ODNOSI I DJELOVANJE MLADIH UNUTAR OBITELJSKIH POLJOPRIVREDNIH GOSPODARSTAVA (OPG-OVA) U OPĆINI VIDOVEC

Karolina Štefok i Ivan Puzek

Karolina Štefok
e-mail: karolina.stefok2@gmail.com

Ivan Puzek
Odjel za sociologiju Sveučilišta u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV 2, 23 000 Zadar
e-mail: ipuzek@unizd.hr

Sažetak

Rad je usmjeren na mlade unutar OPG-ova u Općini Vidovec, točnije na djelovanje mladih (uz korištenje Bourdieuovog pojma habitusa), na uloge mladih te na obiteljske i radne odnose, a koji utječu na mlade. Cilj ovog kvalitativnog istraživanja je identificirati raznovrsne procese kroz koje prolaze mladi u OPG-ovima, što je potaknuto nedostatkom provedenih istraživanja ove tematike u Hrvatskoj. Podaci su prikupljeni kroz šest polustrukturiranih intervjua. Habitus mladih u OPG-u formira se u djetinjstvu te ga predstavlja uzajamnost obiteljskih, društvenih i poljoprivrednih situacija. Prepoznate su obiteljske, radne i rodne uloge na OPG-u, te specifično uloga nasljednika i uloga pomagača među mladima. Mladi su vođeni obvezom pomaganja roditeljima na OPG-u ponajviše zbog unutarobiteljskih i ekonomskih razloga. Životni odabiri na OPG-u rijetko su binarni i dihotomni, što se odražava i na djelovanje mladih te na odnose između mladih i roditelja. Život na OPG-u donosi isprepletenost obiteljskih i radnih odnosa na temelju kojih se mogu raspoznati hijerarhija i različiti odnosi moći. Trenutni uvjeti koje postavlja lokalna samouprava, okolnosti hrvatske poljoprivrede te potpore poljoprivredi, navode mlade da razmišljaju o napuštanju poljoprivrede u budućnosti, iako ti razlozi nisu presudni. Na tu odluku primarno utječu obiteljski i radni odnosi na OPG-u te se ona veže za probleme napuštanja habitusa poljoprivrednika.

Ključne riječi: habitus, mladi, obiteljski odnosi, OPG, radni odnosi

1. UVOD¹

U hrvatskom kontekstu nije provedeno dovoljno istraživanja na temu mladih unutar obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG-a). Domaća istraživanja ruralnog prostora najčešće se bave ruralnim turizmom te se kroz njih sugeriraju pravci razvoja i

¹ Rad je nastao na temelju završnog rada Karoline Štefok „Uloge, odnosi i djelovanje mladih unutar obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG-ova) u Općini Vidovec“, pod mentorstvom doc. dr. sc. Ivana Puzeka, obranjenog 2022. godine na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru.

potencijala ruralnih prostora (Popović i sur., 2017). Istraživanje Pupak i Trako Poljak (2021) o mladim poljoprivrednicima koji imaju vlastiti OPG te istraživanje Potočnik i Spajić-Vrkaš (2017) u sklopu općenitog istraživanja mladih u Hrvatskoj, naizgled predstavljaju jedina domaća objavljena istraživanja na temu mladih u OPG-ovima. Položaj mladih koji nisu vlasnici OPG-a potrebno je razraditi s obzirom na unutarobiteljsku ulogu mladih, ali i eksternu, društvenu ulogu koja se mladima unutar OPG-a nameće, a koja u domaćoj literaturi nije razrađena ni problematizirana. Od mladih na OPG-ovima u kontekstu razvojnih i poljoprivrednih politika, zakona i medija, te u kontekstu obitelji (Peters, 2013; NN 29/18), često se očekuje nastavak bavljenja poljoprivrednom djelatnošću kroz preuzimanje OPG-a. Nužnost preuzimanja OPG-a u svrhu razvoja i napretka gospodarstva ukazuje na ideju slijepog i naturaliziranog djelovanja mladih u OPG-u te na svojevrsnu komodifikaciju života mladih na OPG-u. Mnoga istraživanja koja se bave problematikom nasljedstva jasno pokazuju da je pitanje nasljedstva i bavljenja poljoprivredom mnogo kompleksnije od jednostavne ekonomske pretpostavke nužnosti bavljenja poljoprivredom. Istraživanja obiteljskih farmi (Stockdale i Ferguson, 2020; May i sur., 2019; Conway i sur., 2021; Wilson i Tonner, 2020; Djurfeldt, 1996; Annes i sur., 2020) ukazuju na specifičnost i kompleksnost uloge mladih na OPG-u te multidimenzionalnost različitih utjecaja na odluke mladih u obiteljskim farmama.

Čagalj i suradnici (2021) zaključuju kako se prema OECD kriteriju stopa ruralnog stanovništva u Hrvatskoj prema Popisima iz 2001. i 2011. povećala s 43,8% na 51,47%. U Općini Vidovec 16% zaposlenog stanovništva radi u poljoprivrednom, šumarskom ili ribarskom području djelatnosti, od čega su 6% žene (DZS, 2011).² Navedeni podatci ne koreliraju s popularnošću bavljenja poljoprivredom, posebice među mladima. Međutim, ostanak mladih u poljoprivredi naizgled je nužan za opstanak poljoprivredne proizvodnje i daljnji razvoj gospodarstava (Potočnik i Spajić-Vrkaš, 2017; Conway i sur., 2021; Stockdale i Ferguson, 2020; Wilson i Tonner, 2020; May i sur., 2019). Zagata i Sutherland (2015:40) napominju kako se „problem mladih poljoprivrednika“ u Europi ne definira dovoljno jasno te se prikazuje kao gubitak potencijala potrebnih za ekonomski rast i razvoj poljoprivrede u zemljama Europske unije, što označavaju kao „modernističku agendu“ Europske unije. Popović i suradnici (2017), prema analizi socioloških radova o ruralnom prostoru, navode kako razvojni procesi na selu moraju odgovarati potrebama ruralnog stanovništva. No

---

2 S obzirom na okolne gradove i općine, Općina Vidovec ima najveći broj zaposlenih u poljoprivredi. Usporedbe radi, Općina Petrijanec ima 10% zaposlenih u poljoprivredi, Općina Maruševac 7%, Općina Sračinec 3%, Općina Beretinec skoro 2%, a potom slijede gradovi Ivanec i Varaždin s 1% zaposlenih u poljoprivredi. U Hrvatskoj se poljoprivredom bavi 3,6% zaposlenog stanovništva (DZS, 2011). Navedeni podatci služe kako bi se ukazalo na značajnu važnost koja se pridaje poljoprivrednoj djelatnosti u Općini Vidovec i pozamašnu usredotočenost stanovnika na bavljenje poljoprivredom, u što su uključeni i OPG-ovi. Koristili su se podatci iz 2011. jer popis iz 2021. tokom pisanja i revizije nije bio objavljen.

shvaćanje mladih kao resursa potrebnog za razvoj i prosperitet može stvoriti suprotstavljeni odnos između tvrdnje o nepopularnosti poljoprivrede, želja mladih, potrebe za preuzimanjem OPG-a i napretka poljoprivrede.³

Namjera ovog istraživanja je humanizacija pozicije mladih na OPG-u jer oni predstavljaju više od alata za ruralni i poljoprivredni napredak. Mladi unutar OPG-ova ne predstavljaju homogenu skupinu ljudi sličnih mogućnosti (Potočnik i Spajić-Vrkaš, 2017), što znači kako ni njihove odluke neće nužno ići u jednom pretpostavljenom smjeru preuzimanju OPG-a. Naglasak ovog istraživanja je na senzibilizaciji položaja mladih unutar OPG-ova te na višeznačnosti uloga i djelovanja mladih unutar OPG-ova. Ovo istraživanje će mladima unutar OPG-ova pokušati dati potrebnu platformu za osobne probleme, želje, zahtjeve i refleksije.

U fokusu ovog istraživanja bilo je upravo iskustvo mladih unutar OPG-ova, što je prikazano analizom djelovanja, habitusa mladih, donošenja odluka te odnosa obitelji i rada na OPG-u. Mladi u ruralnim prostorima na OPG-u specifična su skupina ljudi čija su se iskustva na OPG-u ukratko kontekstualizirala s obzirom na lokalnu zajednicu, uvjete u hrvatskoj poljoprivredi, potpore poljoprivredi te želje obitelji, a u svrhu prepoznavanja utjecaja na donošenje odluka mladih s obzirom na poljoprivredu i OPG. Na taj se način problematizirao i postojeći fokus na nasljedstvo i politike nasljeđivanja u istraživanjima sličnih tema. Osim toga, istraživački fokus bile su uloge mladih u OPG-u s obzirom na obiteljsku hijerarhiju i pristup prema poslovima na OPG-u.

2. KONTEKSTUALIZACIJA POLOŽAJA MLADIH NA OPG-U

Ilišin i Spajić-Vrkaš (2017:16) navode kako su suvremeni mladi skupina pod utjecajem velikih globalnih promjena i promjena vrijednosti te je posljedica takvih promjena „slabljenje tradicionalnih veza i načina prenošenja vrijednosti i obrazaca ponašanja s generacije na generaciju“. Suvremena mladež zbog prekrasnih uvjeta teže dolazi do odluka o vlastitom identitetu (Wyn i Dwyer, 1999; Miles, 2000; Ule, 2000; Heat i Walker, 2012 prema Ilišin i Spajić-Vrkaš, 2017) što se može kontekstualizirati unutar OPG-a kao analitičke jedinice.

Hrvatska poljoprivreda opterećena je brojnim problemima poput premalih potpora za bavljenje poljoprivredom, male konkurentnosti na tržištu zbog malih posjeda, niskih prodajnih cijena, nedovoljnog interesa hrvatskog tržišta za domaće proizvode i sl. (Potočnik i Spajić-Vrkaš, 2017). Gospodarski problemi koji pogađaju hrvatsku (Bokan i Menardi, 2022) i svjetsku poljoprivredu utječu na odlazak mladih iz poljoprivrede, na poslovanje OPG-ova i obiteljskih farmi te na neprivačnost bavljenja poljoprivredom (Pupak i Trako Poljak, 2021; May i sur., 2019; Conway i sur., 2021; Stockdale i Ferguson, 2020; Kuzmić i sur., 2021). Ruralna područja mladima nisu privlačna i zbog otežane mobilnosti te ne-

---

3 Popović i suradnici (2017) ukazuju na važnu ulogu istraživača – sociologa – koji rezultatima svojih istraživanja utječu na provoditelje razvojnih strategija poput udruga, političara i investitora, koji tada imaju potencijala utjecati na lokalno ruralno stanovništvo.

dostatka raznih kulturno-društvenih sadržaja (Pupak i Trako Poljak, 2021; Kuzmić i sur., 2021). Čagalj i suradnici (2021) također primjećuju manjak zanimanja za ruralne prostore i poljoprivredu u društvenom i akademskom smislu, no s druge strane navode kako EU posvećuje veliku pozornost upravo tim prostorima i poljoprivredi, što tvrde i Pupak i Trako Poljak (2021). U ovom istraživanju fokus će se staviti i na unutarobiteljske odnose koji također među mladima rezultiraju stvaranjem mišljenja o bavljenju poljoprivredom, a koji na koncu dovode i do nepopularnosti bavljenja poljoprivredom.

S druge strane, suvremene poljoprivredne i razvojne politike Europske unije⁴ često potiču razvoj strategija zadržavanja mladih u poljoprivredi te posljedičnu modernizaciju poljoprivrede (Peters, 2013; May i sur., 2019; Stockdale i Ferguson, 2020; Conway i sur., 2021; Potočnik i Spajić-Vrkaš, 2017). Mlade se koristi kao alat pri unaprjeđenju poljoprivredne djelatnosti, posebice mlade koji su već upoznati s poslom na obiteljskim farmama i OPG-ovima. Takva implikacija mladima u poljoprivredi prepoznata je kod Hodžića (2006:16) koji, općenito govoreći o selu kao mjestu djelovanja poljoprivrednika, tvrdi kako kapitalizam „oblikuje selo prema svojim potrebama“. Kapitalistički sustav koristi razne resurse kako bi transformirao okolnosti OPG-a u svoju korist, a to su napredak i razvoj poljoprivrede. U Reviji ruralnog razvoja Europe Peters (2013:23) navodi kako je proces preuzimanja OPG-a i nastavak bavljenja poljoprivredom „prirodan“, što govori o postojanju naturaliziranog imaginarija o bavljenju poljoprivredom gdje se ne ostavlja mnogo prostora za djelovanje mladih, posebice mladih čija obitelj posjeduje OPG. Unutar ovog diskursa se mlade unutar OPG-a prikazuje kao resurs. Budući da se postupak nasljeđivanja oprirodnuje (Peters, 2013), prikazuje se kao da je oslobođen obiteljskih nesuglasica. Mogući razlog za takvo shvaćanje jest povijesna i kulturno stereotipna slika autopoietičnosti seljačkih gospodarstava (Cifrić, 2003; Hodžić, 2006). Međutim, iz pojedinih socioloških istraživanja koja se bave suvremenim procesima na obiteljskim farmama, vidljivo je da dolazi do brojnih problema unutar obiteljskih gospodarstava, od čega je većina povezana s pitanjem nasljedstva i rada na OPG-u (Conway i sur., 2021; May i sur., 2019; Wilson i Tonner, 2020; Annes i sur., 2020; Stockdale i Ferguson, 2020). Povijesna slika ruralne poljoprivredne obitelji koja djeluje na principu socijalne kontrole i solidarnosti (Cifrić, 2003), a koja je prepoznatljiva u imaginarijima lokalnih samouprava i europskih poljoprivrednih politika o poljoprivrednim djelatnostima (Peters, 2013:23) govori o problematičnosti pitanja ruralnih OPG-ova i postojanja OPG-ova u suvremenim hrvatskim okolnostima.

Potočnik i Spajić-Vrkaš (2017:154) navode „(održavanje) obiteljske tradicije“ kao najčešći razlog nastavka bavljenja poljoprivredom među mladima, koji mlade povezuje s obiteljskim kolektivom (Cifrić, 2003). Takva slika ruralnog prostora i seoskog stanovništva izrazito je zanimljiva u suvremenom kontekstu sve zastupljenije individualnosti (Ilišin i Spajić-Vrkaš, 2017). Fluktuaciju djelovanja moguće je promatrati pomoću koncepta habi-

⁴ Primjerice aktualna Zajednička poljoprivredna politika za razdoblje 2023.-2027. (Europska komisija, 2023)

tusa, kojim su se služila i druga istraživanja o obiteljskim farmama kako bi nadišla „kratkovidne ekonomske aspekte nasljeđivanja“ na obiteljskim farmama (Conway i sur., 2021:5; Shucksmith, 1993). Pojam habitusa (Bourdieu, 1977; Shucksmith, 1993) će poslužiti u razbijanju postojećeg determinizma jednoznačne uloge mladih u OPG-u, slijedeći Bourdieuovo (1977) upozorenje kako se sve teorije koje tretiraju praksu kao mehaničku reakciju trebaju odbaciti. Mehaničku reakciju bi u ovom slučaju predstavljalo naturalizirano preuzimanje OPG-a, unutar kojeg je reakcija definirana više kao pretpostavka djelovanja (nastavak bavljenja poljoprivredom), nego donošenje odluke s obzirom na faktore poput obitelji, poljoprivrednih okolnosti i mogućnosti, ili u Bourdieovom smislu polja djelovanja. Habitus kao internalizirani položaj osobe i svojevrsno poimanje svijeta će poslužiti u ovom istraživanju kao pokazatelj kompleksnosti položaja mladih kojim će se pokušati razbiti svojevrsno stereotipno mehaničko mišljenje da se mladi koji se rađaju u obitelji koja posjeduje OPG moraju baviti poljoprivredom. Formiranjem habitusa mladih unutar OPG-a, pokazalo se kako mladi donose odluke s obzirom na društvene prilike koje imaju, institucionalne pritiske poput potrebe za ekonomskim razvojem te želja koje se formiraju sukladno obiteljskoj tradiciji ili kao odbojnost prema toj istoj tradiciji, ali i nepostojanju binarnosti, već skupu elemenata koji otežavaju donošenje odluka i pravca djelovanja mladih u OPG-u. U ovom istraživanju je kroz prizmu habitusa pokazano kako su uloge, djelovanje i odnosi mladih u OPG-u više od pretpostavljenih mehanizama budućih nasljednika i OPG-ovaca gdje polje (Bourdieu, 1977) također utječe na odluke mladih. Polja u Bourdieovom smislu (1992:16) predstavljaju „društveno strukturirane prostore koji se sastoje od skupa objektivnih, povijesnih odnosa između pozicija utemeljenih u određenim oblicima moći“. Polje u tom smislu može predstavljati prinudna uloga obitelji i obiteljske tradicije na OPG-u, a koja utječe na odluku o bavljenju poljoprivredom, nabijajući je emocionalnim i društvenim aspektima pri donošenju odluke, obiteljskom podrškom i poticajem, ali i ekonomskim aspektima poput stvaranja potrebe za otplatom međugeneracijskih dugova, točnije stvaranjem recipročnosti (Segalen, 1997; Wallace i sur., 1994). Zanimljivo je kako se kroz djelovanje mladi u OPG-u u određenoj mjeri ipak odupiru svom habitusu te internalizaciji napuštanjem OPG-ova. Dug period „obiteljskog naukovanja“ može rezultirati napuštanjem obiteljskog posla jer mladi postaju nestrpljivi, traže veću financijsku neovisnost, priznanje i mogućnosti vodstva obiteljske farme (Conway i sur., 2021). Pri utvrđivanju postojećeg determinizma ovo istraživanje neće se baviti isključivo pitanjem nasljedstva, već i trenutnim iskustvima mladih u OPG-u koji se ne tiču isključivo nasljedstva. Načini na koje mladi u OPG-u sudjeluju u poslovima te obiteljskom životu na OPG-u, od djetinjstva pa do trenutka provođenja istraživanja, također će biti u fokusu.

3. PROBLEMATIKA ODNOSA RAD – OBITELJ U OPG-U

„Bavljenje poljoprivredom je način života, način zarađivanja za život koji dobiva značenje daleko dublje od gotovo bilo kojeg drugog profesionalnog identiteta“ (Vanclay, 2004:213). Važno je istaknuti bavljenje poljoprivredom kao socio-kulturnu praksu

(Vanclay, 2004), a ne isključivo kao zanimanje. OPG se u hrvatskom kontekstu definira kao „[...] oblik gospodarskog subjekta poljoprivrednika fizičke osobe koji radi stvaranja dohotka [...] obavlja djelatnost poljoprivrede [...], a temelji se na [...] radu, znanju i vještinama članova obitelji“ (NN 29/18). OPG-ove također karakterizira generacijsko prenošenje vlasništva nad OPG-om (Cifrić, 2003). Prema Hodžiću (2006:14) „privredni sistem“ poljoprivrede predstavlja ujedno društveni i kulturni sistem gdje je obitelj jedna jedinica koja djeluje unutar tri navedena sistema. Posljedica toga je prelijevanje radnog i privatnog života, koji uključuje obitelj (Čudina-Obradović i Obradović, 2001). Okolnosti OPG-a mijenjaju ulogu obitelji, proširujući njeno značenje u ekonomskom i društvenom smislu. Obitelj koja vodi OPG često je predstavljena kao skladna i egalitarna cjelina, no položaj u obiteljskoj hijerarhiji pravi razliku između članova obitelji. Postoji razlika između nositelja OPG-a, članova OPG-a, članova obitelji koji ne moraju biti članovi OPG-a iako su glavni radni resurs (NN 29/18). Tvrdnja da obitelj vodi OPG suviše je reducirajuća jer članovi obitelji nisu u egalitarnim odnosima s obzirom na rad i vlasništvo (Wilson i Tonner, 2020).

Navedeno se može prepoznati na primjeru djece kao ključnih radnika na OPG-u. Obiteljske farme su prije mehanizacije i modernizacije poljoprivrede uvelike ovisile o broju djece u obitelji (Djurfeldt, 1996). Djeca su važan izvor radne snage na OPG-u što i njih stavlja u određenu poziciju moći jer o njihovom radu ovisi opstanak OPG-a (Djurfeldt, 1996; Wallace i sur., 1994). Prema Wilson i Tonner (2020) aktivna participacija u poslovima na obiteljskoj farmi služi kao potvrda da su osobe dio obitelji. Mladi na obiteljskim farmama dio su sustava ugrađenosti (Wilson i Tonner, 2020) što znači da su dio obiteljskih veza, imaju osjećaj sigurnosti i nošenja s prekarnom stvarnošću, internaliziran i stečen ekonomski, socijalni i emocionalni kapital. Međutim, rad na OPG-u odmaknuo se od „obiteljske svakidašnjosti“ (Hodžić, 2006:101), što znači kako i mladi u OPG-u imaju otvorene mogućnosti kako provoditi slobodno vrijeme i mogućnost donošenja odluka s obzirom na moderne okolnosti. Problem se javlja pri emancipaciji mladih iz OPG-a, kad se mladi unutar OPG-a kratkoročno ili dugoročno žele baviti nečime van OPG-a. Na taj su način mladi u OPG-u izloženi riziku da postanu „slabiji članovi obitelji“ (Wilson i Tonner, 2020), tj. riziku da ih članovi obitelji koji se žele baviti poljoprivredom i OPG-om odbace.

Članovi obitelji kao glavni radni resurs ne moraju biti službeni radnici na OPG-u (NN 29/18). U Zakonu o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu je strateški navedeno kako članovi obitelji *moгу* pomagati pri poljoprivrednim poslovima, dok je u definiciji navedeno kako se OPG upravo temelji na pomoći članova obitelji i njihovom znanju (NN 29/18). Naziv „obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo“ sugerira kako je obitelj ključan izvor radne snage na poljoprivrednom gospodarstvu te ono ne ostavlja mnogo prostora za strateško *moгу* koje se navodi u Zakonu (NN 29/18). Mogućnost, a ne obveza formalnog zapošljavanja na OPG-u, dodatno postavlja mlade u liminalnu poziciju gdje oni nisu u radnom odnosu te ne moraju dobivati plaću za ono što rade, ali su ključni ljudski resurs za održavanje OPG-a.

4. METODOLOGIJA

4.1. Odabir metode i uzorkovanje

U sklopu kvalitativnog istraživanja provedeno je šest polustrukturiranih intervjua s mladima iz Općine Vidovec čiji su očevi nositelji OPG-a. Istraživanje je provedeno između travnja i rujna 2022. godine. Polustrukturirani intervjui izabran je kao alat za prikupljanje podataka zbog mogućnosti prilagodbe sugovornicima (Denscombe, 2004). Općina Vidovec odabrana je za ovo istraživanje jer predstavlja jednu cjelinu u kojoj OPG-ovi djeluju, te služi kao omeđena cjelina kod koje nije potrebno generalizirati slučaj upravo zbog specifičnosti i nedovoljno provedenih istraživanja na sličnu temu.

Za istraživanje su namjernim, neprobabilističkim uzorkovanjem izabrane dvije sugovornice i dva sugovornika od 22 godine, te sugovornica i sugovornik od 26 godina. Međutim, utjecaj godina sugovornika potrebno je raspraviti. Ilišin i Spajić-Vrkaš (2017) govore kako se mladim osobama u Hrvatskoj smatraju osobe između 15 i 30 godina, koji čine heterogenu skupinu. Nakon provedbe intervjua vidljivo je da godine (22 i 26) u ovom istraživanju ne prave ključnu razliku, iako se ne može govoriti o homogenosti tih dviju dobnih skupina. Korisnije je bilo fokusirati se na okupacije mladih, dakle jesu li oni zaposleni i gdje su zaposleni, te ako nisu zaposleni, studiraju li. Ilišin i Spajić-Vrkaš (2017) navode neke od ključnih faza u životima mladih poput školovanja, zapošljavanja i osamostaljenja od roditelja, a koje se odvijaju u određenim razdobljima života mladih. Ključne promjene u životima mladih na OPG-u u ovom istraživanju odvijale su se prije 22. i 26. godine života, točnije nakon završetka srednje škole. To je period u kojem mladi odabiru žele li studirati, raditi van OPG-a ili na OPG-u, što utječe i na njihov život na OPG-u. Osamostaljenje od roditeljskog doma i kompleksnost takvog odabira je ono čime se ovo istraživanje bavi u kontekstu OPG-a. Takva odluka ne ovisi samo o uvjetima života, primjerice o ekonomskim poteškoćama ili gubitku posla mladih (Potočnik i Spajić-Vrkaš 2017), već uključuje i obiteljsku tradiciju i moralnu oblicijaciju mladih (Wallace i sur., 1994) što se problematizira u ovom istraživanju.

4.2. Refleksija i problematika pristupa

Zbog veličine lokalne zajednice, ali i istraživačici familijarne situacije mjesta, pristup i kontakt s potencijalnim sugovornicima bio je na određen način otežan, no i privilegiran jer je istraživačici za odabir sugovornika pomogao prethodno stečeni socijalni kapital. U istraživanjima „kod kuće ili doma“ prema Čapo Žmegač i suradnici (2006:31) uloga istraživačice nije isključivo istraživačka i profesionalna jer istraživači koriste resurse stečene osobnim životom i familijarnošću sredine koju istražuju. Čapo Žmegač i suradnici (2006) također navode kako je istraživačka tema u autoetnografskim istraživanjima ujedno tema istraživačeva osobnog života. U kontekstu ovog istraživanja to ipak nije slučaj. Istraživačica nema iskustvo života u obitelji koja posjeduje OPG. Familijarnost istraživačice vezana je za provođenje većeg dijela života u Općini Vidovec. Povezanost sa sugovornicima može se kanalizirati kroz poznavanje lokalne samouprave, mjesta i prostora u Općini te stoga i sličnosti iskustava s obzirom na institucije – poput po-

hađanja iste osnovne škole, poznavanja istih ljudi i sl. Pojedini sugovornici odabrani su na temelju osobnih kontakata istraživačice, točnije na temelju poznanstava i dugogodišnjih prijateljstava. Kroz prijašnje razgovore s prijateljima otvarala su se i pitanja o poljoprivredi te mladima u kontekstu OPG-ova koja su istraživačicu inicijalno i navela na promišljanje o temi. U takvom kontekstu je dijametralni razmjer odnosa moći između sugovornika i istraživačice bio umanjen barem u smislu poznavanja, te je inicijalno olakšao uspostavu povjerenja u razgovoru. Sugovornici / prijatelji kroz intervju ne objašnjavaju nužno uređenje svoje obitelji jer je istraživačica njih već svjesna i u nekoj mjeri poznaje obitelj sugovornika. Kad je pitanje na koje se pretpostavljalo da istraživačica zna odgovor bilo upitano, sugovornici / prijatelji su ponekad reagirali zbunjeno (usp. Gulin Zrnić, 2006), što je navelo istraživačicu da izbjegava takva pitanja zbog dinamike intervjuja. Takva reakcija istraživačice može predstavljati problem zbog karaktera polustrukturiranog intervjuja koji je praćen pitanjima u kojima istraživač provjerava kontekst i smisao izgovorenog te zahtijeva objašnjenje pojedinih odgovora. U ovom aspektu prijašnje poznavanje obiteljske uređenosti sugovornika / prijatelja je od iznimne važnosti. Kroz intervju se istraživačica zanimala za drugačije priče od tipičnih razgovora s prijateljima / sugovornicima. Intervjui s prijateljima pomogli su istraživačici stvoriti drugačiji imaginarij o životu prijatelja / sugovornika, što je ujedno korisna vježba kritičkog razmišljanja koja je važna u istraživačkom smislu. Stoga je bilo važno promisliti na koji način analizirati i interpretirati dobivene informacije i podatke. Gulin Zrnić (2006:77,85) takav proces promišljanja naziva „autokulturnom defamilijarizacijom“ – stvaranje istraživačkog iskustva i konstruiranje reprezentacije u familijarnom mjestu s nerijetko bliskim ljudima, a koje uključuje „analitičku dimenziju“, sagledavanje familijarnih situacija očima istraživača, napuštanje i pokušaj „otklona“ od poznatog te spoznavanje šireg konteksta.

Znanje istraživačice o mještanima iz Općine, uključujući osobe s kojima prije nije bila u kontaktu, omogućilo joj je jednostavnije pronalaženje sugovornika, no ipak je uključivalo i provjeru te selekciju osoba kroz kratka pitanja, primjerice o administrativnoj poziciji osobe u OPG-u. Također, ponegdje je bila potrebna i provjera jesu li sugovornici dio kućanstva s OPG-om jer se istraživačica nije mogla isključivo oslanjati na spoznaje iz vlastitih sjećanja. Umreženost istraživačice i odrastanje u sredini koju istražuje usmjerili su je prema potencijalnim sugovornicima (Gulin Zrnić, 2006) te označavaju njenu familijarnost. Primjer umreženosti istraživačice može biti pohađanje mjesne osnovne škole, što je pomoglo kod uzorkovanja prema kriteriju dobne skupine. Pri odabiru potencijalnih sugovornika istraživačici su pomogli i razgovori s vlastitom obitelji, posebice pričanje o osobama koje se bave OPG-om. Važno je napomenuti da finalan odabir sugovornika nije bio poznat obitelji istraživačice. Određena anonimnost omogućena je upravo zbog velikog broja OPG-ova u Općini Vidovec, kojih je, prema neslužbenim podacima Općine, otprilike 500. Sugovornici su kroz „Obavijest o istraživanju“ i „Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju“ obaviješteni o dodatnoj mjeri anonimiziranja s obzirom na malu lokalnu sredinu u kojoj se istraživanje provodi, a u kojoj je privatnost ponekad teško zadržati (Kuzmić i sur., 2021). Bez obzira na detaljno promišljanje o

mogućim otkrivajućim detaljima iz sugovornikovih života, potpunu anonimnost bilo bi netočno jamčiti u kontekstu malog mjesta. Osobe se već na temelju informacije da studiraju može suziti na manji broj, što u slučaju da lokalni čitaju ovaj rad, može otvoriti sugestije no ne može točno ukazati na sugovornika jer su detalji poput mjesta studiranja i smjera studiranja anonimizirani. Druga kritična točka u anonimiziranju bilo je obiteljsko uređenje ili broj ukućana u kućanstvu sugovornika. Takvi podatci ponovno mogu stvoriti sugestije, no ne mogu točno ukazati na sugovornika zbog sličnih obiteljskih uređenja u Općini. Također, informacije o broju ukućana od velike su važnosti za istraživanje jer pokazuju obiteljsku dinamiku, obiteljske odnose i način na koji se stvaraju raznovrsne uloge u OPG-u, posebice uloga nasljednika. Druga problematika vezana je za stigmatizirajući položaj poljoprivrednika. Pri provedbi istraživanja pojedini sugovornici nerijetko su sami diskreditirali vlastiti rad kroz tvrdnje kako nemaju ništa „pametno i drugačije“ za pokazati istraživačici, što je prepoznato u knjizi Paula Freirea (2002) „Pedagogija obespravljenih“. Primjeri iz navedene knjige pomogli su pri shvaćanju položaja poljoprivrednika u suvremenom društvu, što uključuje diskreditiranje vlastitog rada među poljoprivrednicima i stigmatizaciju fizičkim radom, nepopularnost i širu društvenu percepciju bavljenja poljoprivredom, a što utječe i na pristup radu s potencijalnim / budućim poljoprivrednicima.

4.3. Provedba intervjua, povezivanje i obrada podataka

Intervju je bio vođen uz pomoć protokola, koji je bio formiran sukladno relevantnosti istraživačkih pitanja i problema kojima se ovo istraživanje bavilo. Protokol je tematski podijeljen. Prva tema vezana je za uloge mladih u OPG-u, druga tema za obiteljski život obilježen OPG-om, dok je treća tema osoban život mladih, u što je uključena njihova okupacija, točnije studiranje ili zaposlenje. Budući da su sugovornici otvorili dodatne teme za analizu, nakon provedbe intervjua i kodiranja formirane su dodatne kategorije za analizu. Korišten je postupak tematske analize – dubinski su se analizirale glavne teme proizašle iz intervjua. Nakon postupka otvorenog kodiranja svakog transkripta, formirana je kodna lista s deskriptivnim i tematskim kodovima te je formiran jedan analitički kod. Analiza pomoću kodne liste pomogla je pri redukciji sadržaja i fokusiranju na istraživački relevantne segmente.

5. REZULTATI I RASPRAVA – ULOGE, ODNOSI I DJELOVANJE MLADIH U OPG-OVIMA

5.1. Djelovanje mladih u OPG-u

5.1.1. Formiranje habitusa mladih u OPG-u

Mlade roditelji potiču da već u djetinjstvu pomažu na OPG-u. Poslovi koje djeca obavljaju fizički su jednostavniji. U djetinjstvu je uključenost djece u poslove na OPG-u važna kako bi aktivno participirali kao članovi poljoprivredne obitelji (Wilson i Tonner, 2020), a manje kako bi doista pomogli pri radu. Svi sugovornici spomenuli su kako

su s pomaganjem na OPG-u počeli u srednjem djetinjstvu, točnije oko sedme godine. Sugovornici su također istaknuli kako im je bilo zanimljivije raditi u djetinjstvu nego sada. No pojedinim sugovornicima „nije bilo baš lijepo“ pomagati u djetinjstvu jer su ponekad željeli više vremena provesti igrajući se poput svojih vršnjaka. Također je zanimljiva pojava ekonomske odgovornosti (Wallace i sur., 1994) već u djetinjstvu, a koja je navodila sugovornike da pomažu roditeljima.

„Dok si mali, traktori, to je onda bila zanimacija [...] bilo je i trenutka dok mi se nije dalo, normalno, štel si iti van, a moral si na polje iti.“ (Andrija)

Moralna obligacija ili obveza pomaganja na OPG-u povezana je s ekonomskom odgovornošću (Wallace i sur., 1994) i unutarobiteljskom „otplatom duga“ (Segalen, 1997) koji ne mora biti isključivo ekonomski. Svi sugovornici za sebe smatraju da su u recipročnom odnosu sa svojim roditeljima kojima su obvezni pomagati (Wallace i sur., 1994). Jedan od razloga stvaranja recipročnosti prema roditeljima je plaćanje za potrebe mladih. Ovi razlozi pomaganja objašnjavaju zašto i mladi koji se ne žele baviti poljoprivredom pomažu na OPG-u. Sugovornica Rita sažima svoje iskustvo dugovanja roditeljima na ekonomsku komponentu. Mladi također pomažu roditeljima iz „sažaljenja“, zbog poštovanja i altruizma te „olakšavanja“ koje pokazuju roditeljima kroz preuzimanje poslova.

„Vidiš da rade stvari i onak žele tebi nešto, već od malena sam si mislila 'pa žele tebi nešto, pa to je sve za mene' [...] znači bilo bi i od tebe lijepo da i ti tu pomogneš, da im kolko tolko olakšaš.“ (Anastasija)

„Trenutno živim od toga (poljoprivrede i roditelja, op. a.) [...] prošlo ljeto sam bila vani skoro svaki dan, znaš da ideš na faks, da ti treba platiti faks, glupo ti je sedeti doma, stalno ti budu to tak poticali, budu ti platili faks, nebreš biti doma i sedeti, ne.“ (Rita)

Kada su sugovornici bili upitani o odnosu između vlastitog izbora i obveze pomaganja na OPG-u svi su odgovorili kako izbora imaju, ali je on uvijek uvjetovan njihovim zadacima na OPG-u, koji su najviše vođeni obvezom pomaganja i zahtjevima roditelja. Pojedini sugovornici govore kako „trpe“ i „stišću zube“ kako bi pomogli roditeljima. Kod svih sugovornika se pojavljuje element prilagodbe vlastitih želja situacijama na OPG-u. Mladi odlažu vlastite aktivnosti van OPG-a zbog obveza na OPG-u, što se posebice primjećuje kod mladih koje poljoprivredni posao ne zanima. Mladi u OPG-u smanjuju druženja s prijateljima te prilagođavaju osobne aktivnosti poput treninga.

„Nećeš da ih razočaraš (roditelje, op. a.), da budu ljuti, da se ne može pouzdati u tebe, zbog toga trpiš.“ (Anastasija)

„Nisi mogel nekam iti jer si moral doma biti, jer si moral pomagati jer je bila narudžba, moral si robu pripremiti, moral si naklasti kamion, kak sam do četvrtog razreda srednje treniral, bilo je odricanja i na OPG-u i na (treninzima, op. a.). Prvo si doma napravi posel [...] došel sam (na trening, op. a.) pet do sedam.“ (Andrija)

Prepoznaje se i simbolička povezanost (Segalen, 1997) s OPG-om i „osjećaj pripadnosti obiteljskoj farmi“ (Stockdale i Ferguson, 2020:367) među sugovornicima, koja ih navodi na pomaganje u OPG-u. Mladima je OPG ujedno izvor kulturnog, društvenog i

ekonomskog kapitala. U sljedećim citatima može se prepoznati ugrađenost (Wilson i Tonner, 2020) mladih u OPG te familijarnost, sigurnost, „rutina i komfor“ koju okolnosti na OPG-u pružaju mladima. Navedeno čini polje djelovanja mladih koje predstavlja sigurno mjesto za mlade koji su u njemu etablirani i čiji je habitus ugrožen kad istupaju iz poznatog okruženja OPG-a.

„Mi se bavimo s tim godinama i jednostavno to ti je na neki način v krvi, kaj se tiče poljoprivrede i živliš s tim.“ (Vid)

„To je zona komfora u kojoj se nalazim, iz koje teško izlazim [...] imaš taj neki glup strah i taj komfor, neka kolotečina, rutina, sve se pobija kad ideš u novi svijet koji je tebi apsolutno nepoznat, a ovdje (na OPG-u, op. a.), svi te hvale, vrijedan si.“ (Anastasija)

5.1.2. Okupacija i zanimanje mladih u OPG-u

Tri sudionice ovog istraživanja ujedno su studentice različitih godina studija i studiraju u različitim gradovima. Dvije sugovornice su na studiranje potaknuli roditelji. Studiranjem se sugovornicama otvaraju nove prilike za zaposlenjem. Dvije sugovornice su sigurne kako neće raditi na OPG-u nakon završetka fakulteta, dok je jedna sugovornica u procesu donošenja odluke. Dvije sugovornice ne studiraju u županiji gdje je smješten OPG, što znači da nisu fizički prisutne kod kuće kako bi mogle biti uključene u poslove na OPG-u. Pomaganje na OPG-u sudionica Vesna predstavlja kao zahvalu roditeljima za plaćanje troškova školovanja i života u drugom gradu. Takav odnos je recipročan, iako se ne navodi kako roditelji u takvim okolnostima zahtijevaju pomaganje.

„Dok je sezona i strka im bila, onda sam im došla pomoći i predavanja malo zbjegla, na dva tjedna, bila sam po mjesec dana (na faksu, op. a.) i došla sam za vikend doma, a nisu me moji forsirali niti nika, bila je to moja dobra volja, jer ipak su mi plaćali život u (ime grada, op. a.) i osjećala sam se dužnom na neki način.“ (Vesna)

Ostali sugovornici su zaposleni van OPG-a. Jedan od razloga zaposlenja van OPG-a je želja mladih da se osamostale od OPG-a i roditelja, no ponovno kako bi na taj način pomogli roditeljima na OPG-u, primjerice ulaganjem u obiteljsku kuću i poljoprivredni posao. Na pitanje zašto su se mladi odlučili zaposliti van OPG-a mladi govore o financijskim problemima na OPG-u i dogovoru ili zahtjevu roditelja da se mladi zaposle van OPG-a. Sugovornici pokazuju želju za zaposlenjem na OPG-u, no roditelji ih potiču da se zaposle van OPG-a jer će im biti bolje, zarada će im biti veća ili ne postoji financijska mogućnost zaposlenja mladih na OPG-u, iako roditelji i dalje očekuju dobivati pomoć na OPG-u.

„Ti si praktički samostalni, služiš svoje novce, nisi na nečiji grbači, da neko mora tebi dati, evo ti 100 kuna, odi na pijacu, ta samostalnost te potiče da ideš nekam dalje [...] ja sam štel doma ostati, imal sam jako veliku volju da doma dijelam, ali pošto je tak zišlo i ona kriza kaj je bila, jedno s drugim, bil sam praktički prisiljeni da se zaposlim.“ (Vid)

Nakon zaposlenja van OPG-a mladi pomažu manje, ali su dvostruko opterećeni jer rade dva posla. Slobodne dane koriste kako bi obavili zahtjevnije poslove na OPG-u. Wilson i Tonner (2020) takvu pojavu duplog zaposlenja nazivaju „pluriaktivnost“, i ono čini

mlade neovisnijima. Mladi koji su zaposleni van OPG-a primjećuju i potrebu za zaposlenjem van OPG-a jer je prihod iz OPG-a nedovoljan.

„Nebreš ti te novce i to sve skupa zaraditi doma, kaj si ti moreš platiti staž, mirovinsko, zdravstveno, da očeš lijepo živeti, da imaš slobodu, ne moraš hodati svaki dan na poso, jednostavno se nebre [...]“ (Andrija)

Promjena okoline zbog odlaska na posao je također pozitivna za mlade u OPG-u i odnose s roditeljima, za što se veže i veća sloboda donošenja vlastitih odluka. May i suradnici (2019) napominju kako je zaposlenje na obiteljskoj farmi mladima izglednije kad su u pitanju veća gospodarstva s većim ulaganjima. U ovom istraživanju, mladi koji u budućnosti razmatraju opciju bavljenja poljoprivredom, navode OPG kao potencijalni izvor dodatne zarade upravo zbog izazova poljoprivrede gdje prihodi nisu proporcionalni zalaganju i uloženom trudu. Stoga pojedini mladi poslove na OPG-u ne mogu smatrati samostalnom djelatnošću. S druge strane, osim nesigurnosti i prepoznavanja problema, okolnosti OPG-a mladima nude i alternativu pri zapošljavanju jer je rad na OPG-u opcija koja se može razmotriti s roditeljima, unatoč financijskim problemima. Mladi stječu sigurnost kroz mogućnost preuzimanja OPG-a te ne strahuju da će biti nezaposleni.

„Pa iskreno v nekim situacijama ođiti na posel tak da si počinem od OPG-a [smijeh] [...] med ljudima si, nisi doma. Doma dok imaš puno posla, ne stigneš na kavu ođiti s nekim, nemaš vremena da si otideš da se družiš. A tam na poslu, više je ljudi, drugačiji su.“ (Vid)

„To je dobro, recimo meni nikad nije bila sila, o nemam posel, kaj bum ve, kužiš.“ (Vesna)

Odluke mladih koje odstupaju iz „zone komfora“ unutar OPG-a dovode mlade na prekretnicu. One su dijelom „odluke života“ koju predstavljaju odabir između bavljenja poljoprivredom i nastavljanja obiteljske tradicije te bavljenja nečim što ne uključuje OPG i poljoprivredu, izlazak iz habitusa poljoprivrednika, što uključuje zaposlenje u struci, drugo zanimanje ili preseljenje. Tri sugovornika i jedna sugovornica razmatraju „odluku života“. Sudionici ovog istraživanja ne odabiru nužno poljoprivredu kao posao, već način života na OPG-u. Pri donošenju „odluke života“ mladi vode identitetsku borbu. Dvije sugovornice od šestero sudionika ovog istraživanja uopće ne razmatraju nasljeđivanje OPG-a. Samo jedan sugovornik je u potpunosti odlučan da će preuzeti OPG. Četiri sudionika istraživanja pri donošenju „odluke života“ promišljaju o obiteljskoj tradiciji koja je vrlo utjecajna pri odluci o nastavku bavljenja poljoprivredom (Potočnik i Spajić-Vrkaš, 2017; May i sur., 2019; Wilson i Tonner, 2021; Stockdale i Ferguson, 2020). Obiteljska tradicija obuhvaća simboličnu povezanost s imovinom i ostavštinom koja je „ispunjena obiteljskom poviješću“ (Segalen, 1997:41). Osjećaji koji bi bili posljedica napuštanja tradicije nastoje se izbjeći (Vanclay, 2004), a dolazi do „sažaljenja“. Opterećenje preuzimanja OPG-a povezano je s trudom roditelja i obitelji koja je vlastitim radom izgradila OPG.

„Gle nakon tolko godina, razmeš se v posel. Sam se još nebrem odlučiti dal se vidim v takvom životu.“ (Vesna)

„Šteta ti je to prodati, kaj je neko tri generacije gradil, da ve ti to se pošleš kvragu.“ (Vid)

5.1.3. Društveni i poljoprivredni utjecaji na odluke mladih u OPG-u

Mladima iskustvo u roditeljskom OPG-u može poslužiti kao svojevrsna proba te se, bez da su formalno zaposleni OPG-ovci, mogu upoznati s načinom funkcioniranja OPG-a i formirati mišljenje o OPG-u. Mlade u OPG-u privlači to što mogu biti „svoji gazde“ što analiziraju Pupak i Trako Poljak (2021). Bavljenje poljoprivredom je određenim sugovornicima oblik odmora i „terapije“ u smislu da mladi u OPG-u na taj način mogu nakratko pobjeći od svojih osobnih problema. Mlade iz većih i unosnijih OPG-ova također privlači i zarada na OPG-u. Međutim, Vanclay (2004) ističe kako zarada nije glavni motivator za bavljenje poljoprivredom te kako se ona nadoknađuje prisvajanjem načina života poljoprivrednika koji njeguje obiteljsku tradiciju, što spominju sugovornici Vid i Jan.

„Meni ti je to uživancija. Ja to više delam iz ljubavi nego za neke novce, makar lijepo ti se vidi i dok dobiš neke novce. Puno put si zemem traktor pa delam, kaj si živce počinem od sega, od posla i dok mi se sve nakupi, dvije, tri vure te nema, dojdeš doma ko novi [...] dojdeš doma smireni ko da si bil na terapiji [smijeh].“ (Vid)

Dakako, postoje i odbojni aspekti OPG-a. Tri sugovornika su istaknula kako se na OPG-u „ne može imati život“ što bi značilo da se malo vremena može izdvojiti za aktivnosti van poljoprivrede i za odmor. Sugovornici navode kako je potrebno puno rada za stjecanje određenog profita, što tada utječe na odricanje od slobodnog vremena. Pupak i Trako Poljak (2021:237) navode „samostalno određivanje slobodnog vremena“ kao pozitivne strane bavljenja poljoprivredom, što u ovom istraživanju nije prepoznato, već je zamijećeno suprotno – nemogućnost određivanja vremena za rad, što utječe i na onemogućeno određivanje slobodnog vremena.⁵ Od djetinjstva sugovornika vidljivo je kako je termin slobodnog vremena uvjetovan radom na OPG-u, primjerice onemogućavanje druženja s vršnjacima, izlazaka s prijateljima u grad na piće, ispijanja kave u svojoj kući, odlazaka na trening, posjeta partneru, ponekad i učenja i pripremanja za nastavu.

„Naš kaj me nervira doma, kaj nemam radno vreme. Naći ja nebrem ve reći, danas delam od sedam do tri, ne. [...] nedostaci su kaj nemaš život, delala sam doma tri godine, ja ti nem lagala, ja sam stvarno imala (novce), nisam na karticu stavljala nego sam pospravljala v kuverte, doslovno kolko sam penez imala, ali zato jer ih nisam imala kad potrošiti.“ (Vesna)

Djelovanje i odluke mladih obilježene su okolnostima poljoprivrednog posla, djelovanjem lokalne samouprave te prijavama na potpore poljoprivredi. Izazove poljoprivrednog posla u Hrvatskoj koje navode sugovornici čine vremenski uvjeti, nestabilno i zasićeno tržište (cijene, otkupljivaci), teško dobivanje poljoprivrednih potpora, kompleksne obiteljske situacije, ugroženo zdravlje ukućana, korupcija i „pomaganje velikima“ (Pupak i Trako Poljak, 2021). Sugovornici uspoređuju poljoprivredni posao s „lutrijom“ kako bi istaknuli nesigurnost koju poljoprivredni posao donosi.

---

5 Mladi u OPG-u tvrde kako imaju slobodnog vremena zimi kad nemaju toliko fizičkog posla na polju.

„Vrijeme je najveći faktor kaj se tiče poljoprivrede i rada na OPG-u, najviše ovisi o vremenu, nebreš ulagati neke nade ako vidiš da vani toča curi, svijet ti se zruši prema tome [...] općina, pomažu ovim velikima, ti su još oslobođeni komunalne naknade jer oni potiču poljoprivredu, a mi mali smo budale koje to plaćamo i koje ne bude niko potical. Veliki igrači su u pitanju, a nas male ko šljivi. Još ti piše kak budu kazne jer buš blato na cestu donesiu s traktorima i tak se bahate ljudima.“ (Vid)

Trenutni poljoprivredni izazovi mladima u OPG-u dopuštaju razmišljanje o potencijalnim rješenjima problema u slučaju da preuzmu OPG. Sugovornike takvi izazovi navode na želju za modernizacijom, olakšavanjem i smanjenjem fizičkog rada na OPG-u.

„Modernizirati, to mi je najveći cilj, da si moderniziram, da si neke stvari olakšam, da si ja neke stvari morem ostaviti da mašina to sama dela, jer znam da bu ona uspjela, a ja morem nekaj drugo iti radit.“ (Jan)

5.1.4. Unutarobiteljski utjecaj na odluke mladih u OPG-u – uloga roditelja

Čudina-Obradović i Obradović (2001) navode kako rad i obitelj ni u kojem zanimanju nisu u potpunosti odvojeni jer se utjecaji „prelijevaju“ iz jedne u drugu sferu. „Obiteljske i radne uloge su proporcionalne te se negativnim utjecajem jedne povećava negativan utjecaj druge“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2001:795). U OPG-u je to dodatno istaknuto jer je sfera u kojoj se odvija obiteljski život ujedno i radna sfera (Wallace i sur., 1994; Hodžić, 2006). Sugovornici su istaknuli kako su određeni članovi u njihovoj obitelji više fokusirani na poljoprivredu te da zbog toga nedovoljno vremena koriste na razvijanje obiteljskih odnosa. Međutim, potpora obitelji je važna pri zadržavanju mladih u poljoprivredi, što se postiže ugrađenošću mladih u OPG-u (Wilson i Tonner, 2020). Sugovornica Anastasija odnos između roditelja i djece na OPG-u prigodno naziva „mentorstvom“.

„Moja teta cijelo vrijeme priča o poljoprivredi, a ne pita me recimo kak je meni bilo na fak-su, niko mene do sad nije tak nekaj pital. [...] da te neko pita recimo, dal ti hoćeš sad biti tu ovo ljeto? [...] Na standardnom poslu nema neke bliskosti, različiti motivi su. Ovdje (na OPG-u, op. a.) imaš mentorstvo, cjeloživotno.“ (Anastasija)

Roditelji su važni medijatori mladih na OPG-u te utječu na njihove odluke. Važno je steći dojam kakav je njihov pristup poljoprivredi. Svi sugovornici naveli su zaposlenje svojih roditelja van OPG-a kao mogućnost koju njihovi roditelji nisu izabrali, a za koju je sada prekasno jer su roditelji već godinama zaposleni na OPG-u. Pojedini sugovornici istaknuli su kako njihovi roditelji nisu imali izbora i kako su morali preuzeti OPG od svojih roditelja, iako su se neki i htjeli baviti poljoprivredom. Roditelji su sentimentalno vezani za obiteljsku povijest na OPG-u, osjećaju privrženost mjestu koja prema Stockdale i Ferguson (2020:365) obuhvaća „obiteljske korijene, sjećanja, osjećaj doma, obiteljske i prijateljske veze te osjećaj zajedništva“. Reprodukcijska kapitala se odvija generacijski te su roditelji sugovornika umreženi i imaju osjećaj moralne oblagacije koji su njima prenijeti. U svim slučajevima gdje se odvija generacijska smjena nasljedstva OPG-a, očevi sugovornika preuzimaju OPG od svojih roditelja, a majke se udaju i počinju se baviti poljoprivredom

zajedno s mužem. Osim toga, važni su i ekonomski aspekti koji potiču na daljnji rad. Roditelji nekih sugovornika su prvi u generaciji koji su otvorili svoj OPG, prije čega su bili zaposleni u tercijarnom ili sekundarnom sektoru, što ih čini prvim stvarateljima obilježja. Razlike između iskustva sugovornika čiji su roditelji nasljednici OPG-a ili sugovornika čiji su roditelji sami otvorili svoj OPG doduše nisu zamjetne.

„Gleda nekak na poljoprivredu (otac, op. a.) kao nešto što je njemu dato, nije da se žalil da se mogel negdje drugdje zaposliti, nije da je mogao birati, bilo mu je ponuđeno. [...] podrazumijevalo se, bilo je rigoroznije, tvoji roditelji su poljoprivrednici, kaj budeš ti sad nekaj posebno.“ (Anastasija)

„Mami, tati [...] je već puna kapa svega, da su znali kaj bu se dešavalo kroz godine, nikad se ne bi bavili poljoprivredom, nek bi lepo hodali osam sati na poso, [...] a sad je teško pustiti to sve kaj su stekli godinama da bi ve smo to pustili u vjetar i da bi otišli.“ (Andrija)

Roditelji „motiviraju“ svoju djecu na OPG-u kako bi ih potaknuli na pomoć. Motivacija se nerijetko pretvara u „manipulaciju“ i „podmićivanje“ nagradama koje sugovornici primjećuju. Nisu svi oblici nagrada „podmićivanja“, već su pohvale koje služe kako bi osigurale da mladi nastave s radom. Vesna navodi kako njenim roditeljima nije u interesu upravljati njenim životom, već OPG i poljoprivreda nameću određeno imperativno postupanje roditelja prema djeci. Roditelji „moraju“ donositi odluke o OPG-u jer je to „njihov posel“ što legitimizira njihove postupke. Sugovornici odgovaraju kako ipak ne doživljavaju svoje roditelje kao šefove – „nemaju osjećaj podređenosti“ jer se s roditeljima mogu sve dogovoriti te su im oni ipak roditelji koje ne mogu koncipirati kao šefove u suzdržanom radnom odnosu.

„Nije da moji namjerno upravljaju mojim životom, ali takvi je posel kaj moraju upravljati [...] kaj god oni meni veliju, ja to sve napravim, glavnu riječ vode mama i tata [...] jer je to njihov posel...“ (Vesna)

Roditelji žele zadržati svoju djecu u poljoprivredi kroz zaposlenje na OPG-u, kako bi djeca mogla stjecati radno iskustvo i biti uključena u posao. Pojedini mladi u OPG-u posjeduju i vlastiti udio zemlje koji su im prepisali roditelji, a koje mladi financiraju „iz svojeg džepa“. Na taj se način upoznaju s izazovima koje donosi bavljenje poljoprivredom te dobivaju uvide u probleme, poput skupog repromaterijala, goriva i sl., dok s druge strane financijski pomažu roditeljima.

„Ja sam htela iti na posel, pa daj ostani još ovaj mesec, pa daj ostani još ovaj, i tak ti se navleklo na tri lete i nikak da na posel odidem, pa nemoj, pa daj, pa nema nam ko delati, pa ovo pa ono i tak je prešlo tri lete.“ (Vesna)

„Dobili smo ti svaki po četiri zemlje, nači ve delamo svi zajedno, ali brat i ja imamo saki svoje i onda još pomažemo starcima, nači oni su nas nagradili, delamo njima, delamo i sebi, na jednom OPG-u [...] Sam morem odrediti kaj budem delal, sam financiram, ali velim ti da je sve skupo. Roditelji su dali jer nije to više kak je bilo prije, financijski to nebreš podnesti, a opet, dečki tu vam je, delajte, bute mi pomogli, vama se bude lepše vidlo, delajte si svoje, naučili se bute nekaj.“ (Andrija)

Mlade u OPG-u iskustvo roditelja u poljoprivredi navodi na „sažaljenje“ te zbog toga pojedini sugovornici imaju potrebu pomoći roditeljima, što je povezano s moralnom obligacijom (Wallace i sur., 1994), ali i međusobnim pomaganjem unutar obitelji. S druge strane, roditelji također potiču svoju djecu da se školuju i okušaju u drugim radnim sferama, a neki potiču djecu da se udalje od poljoprivrede (Pupak i Trako Poljak, 2021). Institucionalizirani kulturni kapital sugovornikovih roditelja je stečen kroz osnovnoškolsko ili rjeđe kroz srednjoškolsko obrazovanje. U ovom kontekstu vraćanje na Freire (2002) je potrebno kako bi se razumjela želja roditelja poljoprivrednika da njihova djeca postignu više u smislu zaposlenja i obrazovnih kvalifikacija. Iz dobivenih podataka dobiva se dojam kako su roditelji kroz vlastita iskustva osjetili stigmatu i težinu rada u poljoprivredi koju ne žele svojoj djeci. Stoga se ne očekuje isključiva reprodukcija roditeljskog kapitala i traži se izlaz kroz sjećanje transformativnih obrazovnih kvalifikacija. Za to je vezana svjesnost etikete poljoprivrednika i života koji bavljenje poljoprivredom donosi, a koje je limitirajuće u smislu posvećivanja samome sebi i načina provođenja vremena. Sugovornici također odabir života na OPG-u shvaćaju kao svojevrsni način zadržavanja i ograničavanja kojeg su stekli na temelju iskustava svojih roditelja. To ograničenje prepoznato je u želji za stjecanjem drugačijeg kulturnog kapitala kojeg, prema sugovornicima, nije moguće steći kad se baviš poljoprivredom. Osim toga, sugovornik Andrija spominje kako društvo generalno „sažalijeva“ i ne poštuje poljoprivrednike što njegovu odluku o bavljenju poljoprivredom čini težom (usp. Freire, 2002). Roditelji ne žele isto iskustvo svojoj djeci, ali su „na vagi“ između održavanja ili propadanja obiteljske tradicije te loših uvjeta u poljoprivredi koji uključuju fizički rad i ugroženo zdravlje, što ne žele svojoj djeci, a na to još utječu i nestabilno tržište, vremenske neprilike te opća radna nesigurnost na OPG-u.

„Di je onda još tu tvoj život, moraš i sebe deti, cele dane buš delal, nikam nebuš išiu i nikaj neš znau.“ (Andrija)

„Mama je prva rekla da ona oće da ja idem na posel kaj nem živila život kak una [...] možda mi diploma nikaj ne bu značila, ali moji jako hoćeju da imam diplomu i nekaj si morti i postigil i faks treba završiti, a jednog dana možda bude mi dobro došel [...] To je bila mamina ideja (studiranje, op. a.), [stanka] oni su isto tak na vagi, ne znaju dal oćeju da budem ili ne bum (nasljednica OPG-a, op. a.), mamu je i tatu srce bolelo dok su vidli da se vjutro nebrem s kreveta zdiči dok me jako prerezalo, žal im je. [...] Meni ti oće srce puknuti za moje, oni nemaju čas na more oditi.“ (Vesna)

Postojanje jaza između želja sugovornika i želja roditelja, ali i želja šire obitelji, vidljivo je i zanimljivo u pogledu prijenosa i postizanja kulturnog kapitala. Zbog dobivenog imaginarija i slike (ne)mogućnosti ostvarivanja raznih vrsta kapitala na OPG-u, posebice kulturnog i ekonomskog, pojedine mlade odbija takav pravac te imaju želje o vlastitom napretku, odlučivanju o vlastitom vremenu, primjerice o smjeru obrazovanja, druženja s partnerom i prijateljima, odabirom aktivnosti poput bavljenja sportom i sl. Mladi pokušavaju stvoriti slobodno vrijeme, autonomiju nad vlastitim odlukama i traže opravdanje za bavljenjem nečime što ih zanima, primjerice kroz laganje roditeljima. Ipak, među

ponekim sugovornicima na slične odluke o slobodnom vremenu utječe moralna obli-gacija, „sažaljenje“ te nesuglasice s roditeljima kao posljedica donošenja takvih odluka.

„Moja braća žele jednostavniji život, imaju jednostavnije ciljeve, nećeju osobni rast, raz-mišljanje.“ (Anastasija)

„Par put sam znala zlagati da idem na faks, [smijeh] a otišla sam na kavu samo da ne delam vani.“ (Rita)

5.2. Uloge mladih u OPG-u s obzirom na obiteljsku hijerarhiju i pristup prema poslovima

5.2.1. Uloga nasljednika

Autonomija unutar OPG-a vezana je za uključenost u poslove na OPG-u i mogućnost donošenja odluka te je dio etabliranja identiteta nasljednika (May i sur., 2019). Tri su-govornika i jedna sugovornica imaju formiran identitet nasljednika (May i sur., 2019). Kod sugovornika Vida to je eksplicitno vidljivo jer pokazuje visoku razinu autonomije unutar OPG-a i osobnu zainteresiranost za posao.

„Jedini ko se more pokazati kao vlasnik OPG-a, to sam ja, jer ove baš ne trga neka prevec poljoprivreda, starijeg brata pogotovo, a i ove dva male, tak da smo mi, više-manje, ja im najviše doma pomažem od svih tri [...] ja to i vodim više-manje i poljoprivredu, stari si riješavle papire i to, a ja sam v polju.“ (Vid)

Kod formiranja identiteta nasljednika ponovno su vidljivi aspekti nametanja roditeljske moći i „sažaljenja“. Roditeljima je također potrebna potvrda da će mladi dobro voditi OPG ako ga preuzmu, što se postiže poticanjem na učenje o poslovima na OPG-u. Roditelji na taj način stječu sigurnost da mladi neće uništiti i prodati ostavštinu, a takva sigurnost se legitimira upravo formiranjem uloge nasljednika.

„Žal mi je to se pustiti, kužiš moji su stvorili jako puno, bez kredita, sve svojim radom, od zemljišta, do strojevi, traktori, postrojenja, nemam nasljednika, sestra ima posel, ona je oženjena, ona to neće, ja sam jedina ostala.“ (Vesna)

„Vidi se da su moji sretni, neju pokazali tu sreću, ali vidi se da su sretni, jer ja velim da oću doma delati, ja volim doma delati, vele mi [imitira] ‘ti budemo ostavili, ti se od malih nogu vučiš te stvari delati’, i nije ih onda baš strah, ako mi predaju to da budem ja to prodal sve, da više nikaj od toga nebu. Vjeruju mi.“ (Jan)

Sugovornici koji razmatraju preuzimanje OPG-a razmišljaju o podijeljenom nasljedstvu s ostalom braćom na OPG-u, iako se kroz diverzifikaciju ugrožava profitabilnost posla (Wilson i Tonner, 2020). Zbog težine obavljanja poslova na OPG-u i stvaranju praved-nih uvjeta pri nasljeđivanju, ulogu nasljednika može imati više članova obitelji.

„To se zna, mi smo četiri brati i pri nam, nismo ni razmišljali, ali svaki bu dobil jednaku polovicu, ne bude nekome, jednome, npr. ve bu meni tata dal sve, a tri brate bu razbašti-nil...“ (Vid)

5.2.2. Rodne uloge na OPG-u⁶

Odnosi moći na OPG-u mogu se prepoznati i kod različitog ponašanja obitelji prema sugovornicama i sugovornicima, što je posebice prepoznatljivo kod sugovornica i sugovornika koji imaju braću. Rodnu hijerarhiju je moguće vidjeti u nositeljstvu OPG-a. Na svim OPG-ovima u ovom istraživanju, muškarci su nositelji, dok žene primarno vode kućanstvo. Žene su „supruge ili pomoćnice u poljoprivrednim poslovima“ (Annes i sur., 2020:5). Na obiteljskim farmama postoje rodno normirani poslovi (Annes i sur., 2020). Prema Annes i suradnicima (2020) muškarci se u poljoprivrednom poslu smatraju „potpuni poljoprivrednicima“, dok su žene subordinirane zbog manje fizičke snage. U ovom istraživanju tri sugovornika spominju „rasterećivanje“ ženskih osoba u kućanstvu, kako ne bi obavljale teške fizičke poslove. Nijedna sugovornica ne spominje takve situacije.

„S traktorom, koje mama ili baka nebreju, onda su one doma, tak se rasporedimo, poslovi koji su fizički više za napraviti, da idem ja, brat ili pa tata tak da onda rasteretimo mamu i baku i brate mlade.“ (Vid)

Tri sugovornice prepoznale su slične uloge žena na OPG-u, a koje su dio njihovog vlastitog habitusa i utječu na njihove odluke i djelovanje. Rodno uvjetovanje ženama na OPG-u ograničava stjecanje određenih vještina koje se ne potiču jer su „tipično muške“, a i neke od sugovornica ih vide kao takve. Primjer su vožnja traktora, „tanjuranje i špricanje“. Sugovornice su istaknule kako ne obavljaju određene poslove jer ih obavljaju njihova braća ili otac. Anastasija je kroz odrastanje svoje braće isključena iz određenih „muških poslova“ i usmjerena na „ženske poslove“ u kućanstvu. Sugovornicu Ritu između ostalog od poljoprivrednog posla odbija to što nije „muško“.

„Ja sam prikapčivala strojeve, ja sam tu prva bila s braćom, i onda kak su braća rasla, ‘hodi tam Anastasija’.“ (Anastasija)

„To nije ženski posel kao, ali kad si vidla žensku da tanjura? Jer sam žensko dosta stvari ne delam [...] da sam muško i da bi se htela s tim baviti, onda bi razmišljala o tome, ali sad ne jer me ne zanima.“ (Rita)

Patrijarhalni odnosi na obiteljskim farmama navode žene da napuštaju obiteljske farme jer su nasljednici većinom sinovi koje se potiče da preuzmu obiteljske farme (Annes i sur., 2020; Sharma i Rao, 2000; Sharma i Irving, 2005; Cavicchioli i sur., 2015 prema May i sur., 2019; Wallace i sur., 1994). Vesna je jedina sugovornica koja razmatra

---

⁶ Pupak i Trako Poljak (2021) ne razlikuju iskustva žena i muškaraca u poljoprivredi i na OPG-u. Šikić-Mičanović (2012) napisala je unutar antropološke discipline knjigu o nevidljivim životima ruralnih žena u koje su uključene i žene s obiteljskih gospodarstava i žene u poljoprivredi. Prema Šikić-Mičanović (2012) žene u ruralnom kućanstvu vode kućanske poslove koji se ne cijene unutar obitelji i društva, iako su žene zbog kohezije između obitelji i posla temeljni akteri u održavanju poljoprivrednih gospodarstava. Također, Ilak Peršurić i Žutinić (2011) objavile su rad o ekonomskom položaju žena na OPG-ovima. Vanclay (2004:215) poglavlje u svom radu posvećuje ženama na obiteljskim farmama, gdje navodi kako su žene „sastavni dio obiteljskih farmi“. Iskustva žena na obiteljskim farmama su neprepoznata i neistražena, iako žene nevidljivo upravljaju poslovima na obiteljskoj farmi (Vanclay, 2004).

ostanak na OPG-u, no njena kompleksna odluka može dijelom biti potaknuta ulogom nasljednice (May i sur., 2019) kao jedine osobe koja je preostala da preuzme OPG.

5.2.3. Uloga pomagača na OPG-u

U ovom istraživanju se važnost obiteljskog rada na OPG-u može primijetiti kad mladi uspoređuju rad članova obitelji i radnika koji nije član obitelji. Razlika je u pristupu radu, gdje radnik dolazi unovčiti svoj rad, dok je član obitelji nerijetko povezan sa svojom obitelji koja ima OPG te su mu važni i ishod i način na koji će posao biti obavljen, pa čak i ako ga posao u poljoprivredi ne zanima. Navedeno predstavlja prepreku pri rasterećivanju obitelji kao primarnog izvora radnika na OPG-u.

„Da imaš više ljudi, nije isto dok imaš radnike neke, a nije isto dok ti delaš sam za sebe, na poslu, nije isto dok dela gazda ili delaš ti, tebi se živo fućka ti si tam osam vur, kaj napraviš napraviš, kaj ne, ni, a na OPG-u delaš za sebe, kaj budeš napravil to delaš samo za svoju dobrobit, a ne za tuđu dobrobit, a dok imaš radnika, on bu napravil kaj ili nikaj, ti buš njemu to moral platiti jer je on pri tebi tu satnicu od delal, to je jako velika razlika, da neko tebi pomaže ili da si ti delaš sam.“ (Vid)

Petero sugovornika navodi kako su njihovi roditelji većinom zadovoljni njihovim pomaganjem na OPG-u. Rita jedina navodi kako zbog njene nezainteresiranosti često dolazi do nesuglasica s roditeljima. Također, problem predstavljaju Ritine osobne odluke i obveze, točnije stavljanje vlastitih obveza ispred obveza na OPG-u. Mladi koji pridaju veći značaj OPG-u i pomaganju na OPG-u, više su opterećeni odgovornošću i očekivanjima obitelji, tj. roditelja, te prilagođavaju svoje vlastite obveze poslovima na OPG-u. Roditelji na OPG-u u određenim situacijama i dalje vjeruju kako njihova djeca pokušavaju izbjeći obveze na OPG-u. Fokusiranost na poljoprivredu može okupirati uvjerenja roditelja koji zaboravljaju da njihova djeca imaju drugačije interese, obveze i potrebe, a koje nisu povezane s OPG-om.⁷

„Bilo je razdoblje kad mi nije bilo dobro, i onda je tata mislil da glumim, da mi se ne dela, meni stvarno nije bilo dobro, je dok ti se nisam zružila...“ (Vesna)

Nesuglasice i svađe u obitelji dobro prikazuju dinamiku obiteljskih i radnih uloga na OPG-u. Nesuglasice su kratkotrajne i povezane s pomaganjem mladih na OPG-u. Postoje opravdane situacije kad sugovornici mogu ne pomagati i roditeljima je razumljivo zašto ne pomažu, primjerice spriječenost zbog bolesti, no postoje i situacije koje roditelji ne opravdavaju, a povezane su s razonodom, odmorom mladih ili nezainteresiranošću za pomaganjem („ne da mi se“). Sugovornici koji su zaposleni van OPG-a navode kako njihovi roditelji toleriraju određeno ponašanje povezano s poslom van OPG-a, primjerice umor od posla ili spriječenost obavljanja određenih poslova na OPG-u zbog posla van OPG-a. S druge strane, roditelji često ne toleriraju kad im djeca ne mogu pomoći

---

⁷ Za daljnju analizu i razloge ovakvih reakcija trebalo bi provesti istraživanje u kojima bi se intervjuirali roditelji, što je sugestija za daljnje istraživanje ove tematike.

na OPG-u, a prethodno su radili nešto za sebe, primjerice otišli na zabavu, u kafić ili posjetili partnera. Nesuglasice nastaju kad mladi odluče svoje vrijeme iskoristiti za razonodu, no i kad imaju drugačije želje od svojih roditelja, kad želje učiniti nešto za sebe, a ne za OPG i roditelje. Sugovornici su čak naglasili da u svoje slobodno vrijeme pomažu na OPG-u, što to vrijeme više ne čini slobodnim, nego uvjetovanim. Za vrijeme njihovog slobodnog vremena se često očekuje pomaganje roditeljima, osim ako je slobodno vrijeme opravdano umorom. Uzimanje vremena potrebnog za sebe potrebno je najaviti roditeljima i potrebna je priprema na informaciju da će mladi izbivati i iskoristiti slobodno vrijeme za sebe. Pojam slobodnog vremena je stoga vrlo odnosan s obzirom na roditelje i mlade. Kroz odluku o načinu provođenja slobodnog vremena na OPG-u isprepliću se društveni, kulturni i privredni sistem (Hodžić, 2006), primjerice kad mladi neopravdano i nenajavljeno odabiru druženje s prijateljima u očima roditelja pati proizvodnja.

„Dok ja odidem pa zaručim, [smijeh] u biti imam kaj delati, a ne napravim, a odidem bezveze v krčmu ili s prijateljima nekam, to je opet onda malo drukčija stvar, to se drukčije gleda, onda ima galame nad tim, jer se posel koji se trebal napraviti se nije napravil, nek sam potrošiu vrijeme na high-life, a ovo, dok ideš na posel, to se onda razme.“ (Vid)

Mladi na OPG-u većinom rade neplaćeno, točnije rad se ne plaća u obliku satnice jer mladi nisu zaposleni i prijavljeni kao članovi obitelji koji rade na OPG-u. Njihov rad se vrednuje drugačije, pohvalama i nagradama roditelja te samovalidacijom mladih koji znaju da su pomogli roditeljima i stekli prihode na OPG-u u korist cijele obitelji. Na taj se način formira i ekonomska odgovornost djece prema roditeljima (Wallace i sur., 1994).

„Sve novce koje dobimo od toga, znam da sam ja zaslužni za to, da sam se ja mučil za to, da sam svoj znoj prolijeval cijelo ljeto, cijelu godinu za to.“ (Jan)

Izuzetak je sugovornica Vesna koja dobiva plaću za svoj rad u obliku satnice. Vesna je prije nego što je upisala fakultet bila tri godine zaposlena na OPG-u. Njena trenutna plaća je dio dogovora s roditeljima i stvaranja uvjeta rada na OPG-u.

„Dok sam bila mlada, onda nisam imala plaću, išla sam tipa v srednju, znalo se, tolko dobiš na tjedan i to je to, ali gle, ja sam ve odrasla, imam svoj život [...] trebaju mi novci, treba funkcionirati, život je skupi [...] čim više delam, tim je meni bolje [...] Tjedno me isplaćuju, nije da ja ve pomažem, a ništ ne dobim, mi smo se dogovorili, tjednu isplatu, mama piše kolko oddelam [...] imam satnicu, 40 kuna imam vuru...“ (Vesna)

Mladi imaju različite razine autonomije na OPG-u, oni nisu posve subordinirani radnici na OPG-u. Pojedini članovi obitelji dogovaraju se oko obavljanja poslova, imaju „konzultacije“ te je komunikacija „dvosmjerna“. Dogovaranje oko poslova između mladih i roditelja na OPG-u te nadilaženje obiteljske hijerarhije upravo zbog dogovora može predstavljati jedan oblik pokušaja stjecanja autonomije mladih u roditeljskom OPG-u. No roditelji reguliraju razinu autonomije što je vidljivo iz savjetovanja s roditeljima pri donošenju odluka vezanih za OPG. Mladi na OPG-u se prilagođavaju roditeljima.

Također, mladi osvješćuju svoju ulogu radnika – člana obitelji na OPG-u, na način da odgovaraju i slušaju zahtjeve roditelja. Određeni mladi, koje poljoprivreda ne interesira, naveli su kako ponekad uspješno izbjegavaju poslove na OPG-u, no takvo djelovanje mladih dovodi do nesuglasica s roditeljima.

„Sve je stvar dogovora, [...] ali ti moraš ko dijete to poslušnuti...“ (Anastasija)

„Pa htel bi na drugačiji način uzgajati rajčicu, papriku, nego ve delamo, htel bi hidrofonski, uzgoj na vodu. [...] Moji, a da bi se malo više pospominali o tome, morti bi oni prihvatili moje ideje...“ (Jan)

6. ZAKLJUČAK I PRIJEDLOZI

Glavni zadatak i cilj ovog istraživanja bila je senzibilizacija prikaza položaja mladih u OPG-ovima te svojevrsno odbacivanje simplificiranih zaključaka o situacijama na OPG-u. Pri analizi se nastojalo obuhvatiti fragmente kompleksnosti uloga i djelovanja mladih na OPG-u. Djelovanje mladih analizirano je kroz pojmove habitusa i polja. Mladi su već u djetinjstvu usmjereni na bavljenje poljoprivredom koje potiču roditelji, pri čemu se habitus poljoprivrednika formira od djetinjstva. Okolnosti OPG-a stvaraju uvjete za nastanak obveze pomaganja i recipročnosti odnosa koja je povezana sa „sažaljenjem“ prema roditeljima koji mnogo rade, željom za „olakšavanjem“ roditeljima i poštovanjem prema roditeljima. Mladi se pritom nerijetko odriču vlastitih aktivnosti. Sugovornici koji razmatraju preuzimanje OPG-a govore o povezanosti s poljoprivrednim poslom i OPG-om, tj. govore o simboličnoj povezanosti s imovinom (OPG-om) koju povezuju s obitelji koja je sudjelovala u njenom stvaranju (Segalen, 1997). Obitelj je u OPG-u izvor kapitala mladih i formira polje djelovanja habitusa mladih. Život na OPG-u čini polje kao mjesto neeksplicitnih regularnosti, pravila i interesa (Bourdieu, 1977). Mladi znaju djelovati u određenom polju jer su u habitusu internalizirane situacije na OPG-u. Stoga je i „odluke života“ kompleksna jer postoji mogućnost istupanja iz sigurne zone djelovanja kojom su mladi okruženi od djetinjstva. „Odluka života“ u kontekstu habitusa predstavlja potencijalno odstupanje od habitusa poljoprivrednika i njegovu transformaciju. Sugovornici se odlučuju posvetiti svom studiju ili poslu van OPG-a što im sugeriraju i roditelji koji se nalaze na prekretnici između poticanja svoje djece na rad na OPG-u i poticanja da se djeca školuju i udalje iz poljoprivrede. Ipak, ovdje se ne radi o potpunoj opoziciji i binarnosti, već o prožimanju oba pravca koji dodatno otežavaju „odluke života“ i djelovanje na OPG-u.

U istraživanjima May i suradnika (2019) te Pupak i Trako Poljak (2021) kao primarni faktori pri donošenju odluke mladih u OPG-u navode se vanjske okolnosti i vanjski odbojni aspekti u poljoprivredi, poput poljoprivrednih politika, korupcije i problema u poljoprivredi, no zanemaruju se unutarnji aspekti u OPG-u, poput ograničenja koja postavljaju roditelji, pripadnosti OPG-u, života na OPG-u koji je nabijen emocionalnim kapitalom, potporom i neodobravanjem roditelja, ugrađenošću (Wilson i Tonner, 2020) i željom da se roditelje ne iznevjeri, što je povezano s obiteljskom tradicijom (Vanclay, 2004; Pupak i

Trako Poljak, 2021). Potonji aspekti rijetko se karakteriziraju kao odbojni, iako su sugovornici neke od njih u ovom istraživanju prepoznali kao ključne, točnije kao one aspekte koji primarno sugeriraju pravce njihovih odluka te zbog kojih dolazi do donošenja teških odluka i bivanja „na vagi“. U ovom istraživanju analiziran je i utjecaj vanjskih faktora poput lokalne samouprave, problema s prijavom poljoprivrednih potpora, otežanih vremenskih uvjeta, nestabilnog i zasićenog tržišta te korupcije.

Iako su određeni sugovornici istaknuli kako na OPG-u ne postoji hijerarhija pri poslovanju i obiteljskim odnosima, ona se ipak može prepoznati. Na OPG-u se primjećuje nekoliko temeljnih uloga: uloga mladih kao nasljednika, kao pomagača te različite rodne uloge. Uloga nasljednika se formira kroz roditeljski utjecaj – roditelji odabiru dijete koje pokazuje najviše interesa za pomaganjem, a koje je ujedno kasnije opterećeno najvišom razinom pomaganja na OPG-u. Mladi na OPG-u primarno imaju ulogu pomagača. Rad djece na obiteljskim farmama je besplatan i dobrovoljan, vođen oblicijama i recipročnosti usluga (Wallace i sur., 1994; Vanclay, 2004). Roditelji su svjesni da bez djece ne mogu obavljati poslove na OPG-u, stoga su djeca važan resurs kojeg se „motivira“ na rad. OPG-ovi i dalje ovise o radu djece i o broju članova obitelji (Wilson i Tonner, 2020). Mladi na OPG-u olakšavaju poslove roditeljima preuzimajući ih na sebe, a sugovornici koji planiraju preuzimanje OPG-a u budućnosti planiraju smanjiti ovisnost o ljudskom radu na OPG-u. Možemo govoriti o relevantnosti obiteljske hijerarhije gdje roditelji pokazuju kako im je pomoć djece potrebna, ali također o moralnoj obliciji (Wallace i sur., 1994) koja regulira pomaganje. Rodne uloge se primjećuju u podjeli poslova na prigodno muške i ženske poslove, kojima se žene na OPG-u limitira pri obavljanju težih fizičkih poslova. Život na OPG-u donosi isprepletenost obiteljskih i poljoprivrednih odnosa. Obiteljska i rodna hijerarhija u tom se smislu također sjedinjuju pa je tako nositelj OPG-a najčešće otac te on određuje što se na OPG-u radi i što je prioritarno, uz povremene dogovore s djetetom koje ima ulogu nasljednika. Mladi u OPG-u svoje odluke donose uz „konzultaciju“, a kad se odluke priječe namjerama roditelja, najčešće dolazi do nesuglasica i svađa koje se pokušava riješiti u što kraćem vremenu kako bi se održala funkcionalnost OPG-a. Autonomija i osamostaljenje mladih u OPG-u predstavlja načine na koje mladi svojim djelovanjem i vlastitim odlukama imaju utjecaj na poslove na OPG-u. Autonomija se može analizirati kroz koncept odnosa moći na OPG-u, najčešće odnosa između roditelja i djece. Različite razine autonomije očituju se u donošenju odluka vezanih za posao na OPG-u, obrađivanja vlastite zemlje, dobivanja plaće za rad na OPG-u i van OPG-a, studiranjem te izbjegavanjem posla na OPG-u.

Djelovanje mladih potaknuto je okolnostima na OPG-u, no ipak nije jednostavno zaključiti kako se mladi na OPG-u dijele na one koji se žele nastaviti baviti poljoprivredom i na one koji se time ne žele baviti u budućnosti. Odluka je puno kompleksnija i nije potpuno binarna i dihotomna. Dvije sugovornice su sigurne kako se ne žele baviti poljoprivredom, no ta odluka im donosi identitetsku borbu, izlazak iz habitusa i polja koje predstavlja sigurnu zonu djelovanja te mijenja njihov položaj unutar obitelji. Jedan sugovornik je siguran kako se želi baviti poljoprivredom, no svjestan je problema

u poljoprivredi na koje ga upozoravaju i roditelji. Preostala tri sugovornika se ne može smjestiti ni u jednu skupinu jer tek donose „odluku života“. Svi sugovornici se nalaze na prekretnici između napuštanja ili nastavljanja njegovanja obiteljske tradicije, na njihove odluke utječu roditelji, okolnosti OPG-a i izazova u poljoprivredi te se odluke donose kontinuirano i složeno. Cilj ovog istraživanja nije bilo pokazati kako se mladi ne žele ili žele baviti poljoprivredom, već pokazati složenost u donošenju odluka i života na OPG-u, što je izgledno potvrđeno situacijama sugovornika koji pokazuju kako ne prate „prirodnu“ (Peters, 2013) potrebu da se OPG preuzme od roditelja. U „odluci života“ ne radi se toliko o odnosu prema poljoprivredi, već o odabiru načina života i stjecanju određenog identiteta, dakle radi se o kalkuliranju između pozitivnih i negativnih aspekata u OPG-u, obiteljskih tradicija, odnosa s roditeljima, željama i namjerama koje mladi imaju, npr. rad u struci nakon fakulteta. Kod odbacivanja mehaničkih ideja pojam habitusa ima ključnu ulogu. Odluke mladih uključuju višedimenzionalno kalkuliranje između mikro i makro elemenata. Tvrditi da će svi mladi unutar OPG-a „prirodno“ željeti naslijediti OPG bilo bi u potpunosti netočno.

U ovom istraživanju prikazane su želje i refleksije mladih na OPG-u s obzirom na njihove roditelje, situacije na OPG-u i van njega, lokalnu samoupravu te generalno stanje u hrvatskoj poljoprivredi. Ovo istraživanje ne opterećuje se generalizacijom zbog nepostojanja istraživanja na istu temu u Hrvatskoj te je primarna želja istraživačice bila fokusirati se na iskustvo mladih u OPG-u čije su odluke analizirane s obzirom na OPG i obitelj. Kao što je u uvodu ovog rada već navedeno, a kroz analizu opravdano, bavljenje ovim temama je potrebno kako bi se zajedno s mladima u OPG-u, OPG-ovcima te ljudima iz ruralnih mjesta promislilo te stvorio relevantan imaginarij o načinu života na OPG-u i u ruralnim prostorima. Ovim se istraživanjem nastojala ostvariti humana karakteristika sociologije – prepoznavanje stereotipa i pokušaj njihovog shvaćanja. Pokušalo se ukazati na stereotipizaciju i mitologizaciju života mladih na OPG-u koja je uočljiva u pojedinim dokumentima Europske unije i Europske mreže za ruralni razvoj (engl. *European network for rural development – ENRD*). Poljoprivredni posao nije za svakoga čiji su članovi obitelji vlasnici OPG-a, i ne može biti determiniran i nametnut kao „prirodan“ (Peters, 2013). Pokušaj pojednostavlivanja života na OPG-u i bavljenja poljoprivredom je jedan od pokušaja stigmatizacije poljoprivrede i poljoprivrednika. Zajedno s mladima u OPG-u stvoreno je znanje o njihovom životu na OPG-u. Mladi u OPG-u se svojim refleksijama obiteljskih i radnih situacija suprotstavljaju prividnom determinizmu i prinudi koja se nameće odnosima u OPG-u, što se pokušalo prikazati pomoću pojma habitusa koji spaja strukturne i individualne elemente djelovanja osoba. Pojedini sudionici ovog istraživanja internaliziraju bavljenje poljoprivredom kao stigmatizirajuće. Kroz istraživanja o životu na suvremenim OPG-ovima trebalo bi se promovirati dokidanje stigmatizacije poljoprivrednika upravo emancipacijom pomoću promišljanja i problematiziranja uloge poljoprivrednika, a koju i sami poljoprivrednici trebaju osvijestiti i koja se osnažuje ukazivanjem na svrhu i važnost poljoprivrede. Mladima u OPG-u bi se kroz razne edukativne narative mogla pružiti prilika da donesu vlastitu odluku, mogla bi im se pružiti pomoć u pogledu savjetovanja o obiteljskim odnosima i

pritislima kroz koje prolaze. No pritom je važno imati na umu uputu koju daje pedagog Freire (2002:59-60): „Mnogi politički i obrazovni planovi propali su jer su ih njihovi autori osmislili prema vlastitim pogledima na stvarnost, ne uzimajući u obzir (osim kao puki predmet svojih aktivnosti) čovjeka-u-situaciji kojemu je njihov program naoko bio namijenjen. [...] Naš zadatak nije govoriti ljudima o njihovu viđenju svijeta niti nameštati im to viđenje, već otvoriti dijalog o njihovu i našem viđenju.“ Izostanak socioloških, ali i drugih istraživanja, poput antropoloških i psiholoških, ostavlja više prostora za donošenje zdravorazumskih i pretencioznih zaključaka o mladima u OPG-u, ali i životu na OPG-u generalno, zbog čega je od iznimne važnosti biti u dijalogu s njima te se baviti ovim temama i proširivati ih.

Ograničenje ovog istraživanja primarno je nepostojanje prethodno provedenih istraživanja u Hrvatskoj što je otežalo fokus na relevantne aspekte unutar ove široke i kompleksne teme, obrađene u vrlo skromnom istraživanju sa svega šest sugovornika. Tijekom intervjua otvorena su važna pitanja kojima bi se dalje trebalo baviti. Daljnje preporuke za bavljenje ovom temom uključuju mogućnost provođenja longitudinalne studije te uvođenje većeg broja sudionika u istraživanje. Ovo istraživanje moglo bi se proširiti i uvođenjem metode promatranja sa sudjelovanjem. Osim mladih osoba na OPG-u tada bi u istraživanje bili uključeni i ostali članovi obitelji koje bi se također moglo intervjuirati.

LITERATURA

- Annes, A., Wright, W. i Larkins, M. (2020). A Woman in Charge of a Farm': French Women Farmers Challenge Hegemonic Femininity. *Sociologia ruralis*, 61(1): 26-51.
- Bokan, N. i Menardi, M. (2022). Otpornost u vrijeme pandemije: primjer obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. *Socijalna ekologija*, 31(2): 147-169.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cifrić, I. (2003). *Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Conway, S. F., McDonagh, J., Farrell, M. i Kinsella, A. (2021). Going Against the Grain: Unravelling the Habitus of Older Farmers to Help Facilitate Generational Renewal in Agriculture. *Sociologia ruralis*, 61(3): 602-622.
- Čagalj, M., Ivanković, M., Dulčić, Ž., Grgić, I. i Paštar, M. (2021). Tipologija ruralnog prostora Republike Hrvatske s posebnim osvrtom na Splitsko-dalmatinsku županiju. *Agroeconomia Croatica*, 11(1): 93-103.
- Čapo Žmegač, J., Gulin Zrnić, V. i Pavel Šantek, G. (2006). *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Jesenski i Turk.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2001). Sukob obiteljskih i radnih uloga: uzroci, posljedice i neriješeni istraživački problemi. *Društvena istraživanja*, 10(4-5): 791-819.

- Denscombe, M. (2004). *The Good Research Guide for Small-Scale Social Research Projects*. Maidenhead: Open University Press.
- Djurfeldt, G. (1996). Defining and Operationalizing Family Farming from a Sociological Perspective. *Sociologia Ruralis*, 36(3): 340-351.
- Državni zavod za statistiku – DZS (2011). Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. Zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu u općinama (Općina Vidovec). URL: https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_43/h01_01_43_zup05_4847.html (28.05.2022.)
- Europska komisija (2023) Zajednička poljoprivredna politika: 2023.-2027. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-2023-27_hr (02.03.2023.)
- Freire, P. (2002). *Pedagogija obespravljenih*. Zagreb: ODRAZ.
- Gulin Zrnić, V. (2006). Domaće, vlastito i osobno: autokulturna defamilijarizacija. U: Čapo Žmegač, J., Gulin Zrnić, V. i Pavel Šantek, G. (ur.), *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja* (str. 73-95). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Jesenski i Turk.
- Heady, P. (2004). Kinship and Social Security – An Interdisciplinary Project with an Anthropological Agenda Funded by the European Union's Sixth Framework Programme. Halle: Max Planck Institute for Social Anthropology. URL: <http://web.eth.mpg.de/kass/material.html> (26.11.2022.)
- Hodžić, A. (2006). *Selo kao izbor*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Ilak Peršurić, A. S. i Žutinić, Đ. (2011). Ekonomski položaj žena na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu. *Sociologija i prostor*, 49(2): 121-135.
- Ilišin, V. i Spajić-Vrkaš, V. (2017). Uvod: konceptualni okvir istraživanja. U: Ilišin, V., Spajić-Vrkaš, V. i Katunarić, V. (ur.), *Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća* (str. 11-30). Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Kuzmić, T., Šimac, B. i Trako Poljak, T. (2021). Za ili protiv života na selu? Stavovi visokoobrazovanih mladih ljudi o životu u hrvatskim ruralnim područjima. *Sociologija i prostor*, 59(2): 247-272.
- May, D., Arancibia, S., Behrendt, J. i Adams, K. (2019). Preventing Young Farmers from Leaving the Farm: Investigating the Effectiveness of the Young Farmer Payment Using a Behavioural Approach. *Land Use Policy*, 82: 317-327.
- Peters, R. (ur.) (2013). Obiteljska poljoprivredna gospodarstva. *Revija ruralnog razvoja Europske unije*, 17. Luxembourg: Ured za publikacije Europske unije. URL: https://ec.europa.eu/enrd/sites/default/files/PublicationENRDperiodical-17_hr.pdf (28.05.2022.)
- Popović, T., Relja, R. i Gutović, T. (2017). Aktualnost ruralne sociologije: problematiziranje održivosti „prostora iza“ U: Bušljeta Tonković, A., Holjevac, Ž., Brlić, I. i Šimunić, N. (ur.), *Koga (p)održava održivi razvoj: prinosi promišljanju održivosti ruralnih područja u Hrvatskoj* (str. 71-94). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

- Potočnik, D. i Spajić-Vrkaš, V. (2017). Mladi u Hrvatskoj: Sudjelovanje na tržištu rada i prostorna mobilnost. U: Ilišin, V., Spajić-Vrkaš, V. i Katunarić, V. (ur.), *Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća* (str. 152-156). Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Pupak, H. i Trako Poljak, T. (2021). Iskustva mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika (OPG-ovaca) u Bjelovarsko-bilogorskoj i Požeško-slavonskoj županiji. *Sociologija i prostor*, 59(2): 221-246.
- Segalen, M. (1997). Srodstveni odnosi u zapadnim (zapadnoeuropskim) društvima. Povijesne i suvremene perspektive. *Etnološka tribina*, 27(20): 29-47.
- Shucksmith, M. (1993). Farm Household Behaviour and the Transition to Post-Productivism. *Journal of Agricultural Economics*, 44(3): 466-478.
- Stockdale, A. i Ferguson, S. (2020). Planning to Stay in the Countryside: The Insider-Advantages of Young Adults from Farm Families. *Journal of Rural Studies* 78: 364-371.
- Šikić-Mičanović, L. (2012). *Skriveni životi: prilog antropologiji ruralnih žena*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Vanclay, F. (2004). Social Principles for Agricultural Extension to Assist in the Promotion of Natural Resource Management. *Australian Journal of Experimental Agriculture*, 44(3): 213-222.
- Wallace, C., Dunkerley, D., Cheal, B. i Warren, M. (1994). Young People and the Division of Labour in Farming Families. *The Sociological Review* 42(3): 501-530.
- Wilson, J. i Tonner, A. (2020). Doing Family: The Constructed Meanings of Family in Family Farms. *Journal of Rural Studies*, 78: 245-253.
- Zagata, L. i Sutherland, L.-A. (2015). Deconstructing the 'Young Farmer Problem in Europe': Towards a Research Agenda. *Journal of Rural Studies*, 38: 39-51.
- Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu. *Narodne novine*, 29/2018.

ROLES, RELATIONS AND ACTIONS OF YOUNG PEOPLE IN FAMILY FARMS (CROATIAN OPGs) IN THE MUNICIPALITY OF VIDOVEC

Karolina Štefok and Ivan Puzek

Abstract

This article focuses on young people in family farms (Croatian OPGs) in Vidovec, more specifically on young people's actions (using Bourdieu's habitus), young people's roles and on family and work relations, all of which have an impact on young people. The aim of this qualitative research is to identify the different processes that young people go through in the OPGs, which is motivated by the lack of research on this topic in Croatia. The data was collected through six semi-structured interviews. The habitus of young people in OPGs is formed in childhood and is represented by the interaction of family, social and agricultural situations. Family, work and gender roles in the OPG are recognized, especially the role of successor and helper. Young people are mainly driven by the obligation to help their parents in the OPG, for family and economic reasons. Life choices in the OPG are rarely binary and dichotomous, which is reflected in the activities of the young people and in the relations between the young people and their parents. Life in the OPG entails an intertwining of family and work relations, based on which hierarchies and different power relations can be recognized. The current conditions set by local self-government, the circumstances of Croatian agriculture and agricultural incentives lead young people to consider leaving agriculture in the future, although these reasons are not decisive. This decision is primarily influenced by family and work relations in the OPG and is linked to the problems of leaving the farmer's habitus.

Keywords: *habitus, young people, family relations, family farm, work relations*

ROLLE, VERHÄLTNISSE UND TÄTIGKEITEN VON JUGENDLICHEN IN DEN LANDWIRTSCHAFTLICHEN FAMILIENBETRIEBEN DER GEMEINDE VIDOVEC

Karolina Štefok und Ivan Puzek

Zusammenfassung

Diese Arbeit bezieht sich auf Jugendliche in den landwirtschaftlichen Familienbetrieben in der Gemeinde Vidovec, genauer gesagt auf Tätigkeit von Jugendlichen (unter Anwendung des Begriffs Habitus von Bourdieu), auf die Rolle von Jugendlichen, sowie auf Familien- und Arbeitsverhältnisse, die diese Jugendlichen beeinflussen. Das Ziel dieser qualitativen Forschung ist es, verschiedene Prozesse zu identifizieren, die die Jugendlichen in landwirtschaftlichen Familienbetrieben durchmachen, es gibt nämlich bis jetzt in Kroatien nicht genügend Forschung zu diesem Thema. Die Daten wurden durch sechs halbstrukturierte Interviews gesammelt. Der Habitus von Jugendlichen in den landwirtschaftlichen Familienbetrieben entsteht in ihrer Kindheit und er beruht auf der Gegenseitigkeit von familiären, sozialen und landwirtschaftlichen Situationen. Es wurden an Familie, Arbeit und Geschlecht gebundene Rollen der Jugendlichen im landwirtschaftlichen Familienbetrieb erkannt, sowie die spezifische Rolle des Erben und die Rolle des Helfers. Die Jugendlichen fühlen sich verpflichtet, ihren Eltern im landwirtschaftlichen Familienbetrieb zu helfen, vor allem aus familiären und ökonomischen Gründen. Die Lebenswahl in einem landwirtschaftlichen Familienbetrieb ist selten binär und dichotom und das reflektiert sich auf die Tätigkeit von Jugendlichen und auf ihre Beziehung mit den Eltern. Das Leben in einem landwirtschaftlichen Familienbetrieb bringt eine Verflechtung von Familien- und Arbeitsverhältnissen mit sich, auf Grund deren sich die Familienhierarchie und verschiedene Machtverhältnisse erkennen lassen. Die jetzigen Voraussetzungen, die die lokale Selbstverwaltung stellt, die Umstände der kroatischen Landwirtschaft und die Subventionen an die Landwirtschaft, bringen die Jugendlichen auf die Gedanken, die Landwirtschaft in Zukunft zu verlassen,

diese Gründe sind aber nicht entscheidend. Diese Entscheidung wird in erster Linie durch Familien- und Arbeitsverhältnisse im landwirtschaftlichen Familienbetrieb beeinflusst und sie ist an die Probleme des Habitusaufgebens eines Landwirtes gebunden.

Schlüsselwörter: *Habitus, Jugendliche, Familienverhältnisse, landwirtschaftlicher Familienbetrieb, Arbeitsverhältnis*